
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО,
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА

І. І. СЛИВИЧ
О. С. СЕМЕРАК

**ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ
У ЗАГАЛЬНІЙ ТЕОРІЇ ПРАВА ТА В ТЕОРІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ**

Досліджуються питання, пов'язані із проблемами визначення поняття юридичних фактів та їх ознак в теорії права та теорії кримінального процесу, звертається увага на значення юридичних фактів для кримінально-процесуальних відносин. Встановлюється етимологічний зміст даного поняття. Аналізуються існуючі позиції щодо характеру взаємодії поняття юридичних фактів та механізму кримінально-правового регулювання.

Ключові слова: факти, юридичні факти, кримінально-процесуальні відносини, кримінальний процес, кримінальне судочинство, кримінально-процесуальна діяльність, механізм кримінально-процесуального регулювання.

Исследуются вопросы, связанные с проблемами определения понятия юридических фактов и их признаков в теории права и теории уголовного процесса, обращается внимание на значение юридических фактов для уголовно-процессуальных отношений. Анализируется позиция касательно характера взаимоотношений понятия юридические факты и механизм уголовно-правового регулирования.

Ключевые слова: факты, юридические факты, уголовно-процессуальные отношения, уголовный процесс, уголовное судопроизводство, уголовно-процессуальная деятельность, механизм уголовно-процесуального регулирования.

The concept of legal facts, their essence and legal nature are determined in the article. The author sets up etymological content of the concept of legal facts. In the article the existing positions towards legal concept and the character of the concept of legal facts, its interaction with other elements of the mechanism of legal regulation (e.g. through the functions of legal facts) are analyzed.

Key words: facts, legal facts, criminal procedural relations, criminal process, criminal proceedings, criminal procedural activity, mechanism of criminal procedural regulation

Питання про визначення поняття юридичних фактів у кримінальному судочинстві потребує звернення до принципу історизму та генетичного методу для

встановлення особливостей розвитку вказаної правової категорії, незважаючи на те, що поняття юридичного факту є «одним з найбільш однотипних визначень за наявності незначних відмінностей, що обумовлюється розмаїтістю підходів до тлумачення значення і ролі юридичних фактів у правовому житті суспільства»¹.

Визначення поняття юридичних фактів, їх суті та правової природи (значення) вимагає вирішення таких завдань:

– встановлення етимологічного змісту цього поняття,

– аналізу існуючих позицій щодо його правового змісту та характеру взаємодії з іншими елементами механізму правового регулювання (наприклад, через функції юридичних фактів).

У філософському сенсі під фактом (від лат. *factum* – те, що зроблене, що відбулося) розуміється синонім поняття істина, подія, результат, щось реальне на противагу видуманому; конкретне, одиничне на відміну від абстрактного та загального, що дозволяє встановити в тому числі і соціальну природу за даним поняттям².

Поняття «юридичний факт» сягає глибин історії юридичної науки (ще в римському праві виокремлювалося декілька підстав виникнення правовідносин). Однак дискусія щодо його визначення, систематизації його ознак, встановлення його значення серед інших правових засобів ведеться в загальнотеоретичному аспекті, а галузева проблематика юридичних фактів почала розвиватися лише в другій половині ХХ ст. і на сьогодні залишається малодослідженою саме в процесуальних юридичних науках, у тому числі і в теорії кримінального процесу. Теорія юридичних фактів не належить до нових розділів юридичної науки (її положенням приділяти значну увагу як у дореволюційній літературі, так і в радянському правознавстві). Коло проблемних питань, пов'язаних з пізнанням юридичних фактів, не звужується, а, навпаки, розширяється завдяки здійсненню галузевих досліджень.

Дослідники відзначають, що юридичні факти як явище правової дійсності виникли давно та мають тривалу історію становлення і розвитку. Науковий інтерес до питань правовідносин у різних галузях права зробив актуальним дослідження їх механізму та основних елементів. Відповідно, враховуючи, що передумовами їх виникнення, зміни та припинення виступають юридичні факти, то і вони не залишились поза увагою вчених. Отже, поява монографій, дисертацій та статей, зокрема П.Ф. Єлисейкіна, В.П. Кайгородова, О.О. Красавчикова, В.М. Синюкова, Є.О. Харитонова, О.І. Харитонів та ін. були присвячені безпосередньо дослідженню різних аспектів юридичних фактів, що виявилось закономірним та необхідним.

Аналіз радянської доктрини юридичних фактів дозволяє зробити висновок, що традиційно досліджуються зазначені факти у цивільному, трудовому, житловому, сімейному праві, частково у конституційному та праві соціального захисту. Теоретики публічних галузей права (кримінального, адміністративного, податкового, митного тощо) у цілому не звертаються до даної проблеми. Показовим є те, що навіть у спеціальних працях, присвячених, скажімо, адміністративним правовідносинам, питання про юридичні факти дослідниками майже не ставляться³. В теорії юридичного процесу вагоме місце займає праця В.П. Протасова, в якій порушуються питання і щодо місця юридичних фактів.

Як позитив, слід відзначити наявність у підручниках з теорії держави та права⁴ та у галузевих юридичних дисциплінах⁵ тем з проблематики юридичних фактів.

У правовій науці юридичні факти, як правило, визначаються як конкретні життєві обставини (правові стани, дії та події дійсності), з якими норми права пов'язують виникнення, зміну і припинення правовідносин⁶ або настання інших правових наслідків (так, О.В. Міцкевич вважає, що правові наслідки існування юридичних фактів більш широкі та включає до них ще й набуття або виникнення правосуб'єктності⁷), що вказує на існування широкого визначення наслідків юридичного факту (В.С. Нерсисянц⁸, К.А. Мокичев⁹, В.М. Синюков¹⁰) та вузького (П.М. Рабінович¹¹, О.В. Сурилов¹², В.Н. Хропанюк¹³). Уявляється справедливою критика Ю.Г. Ткаченком визначення у нашій юридичній літературі юридичних фактів як обставин, що ведуть до виникнення, зміни або припинення правовідносин. Такий підхід виглядає занадто вузьким, у зв'язку з ігноруванням того, що юридичні факти можуть породжувати також і правоздатність, дієздатність¹⁴, і не кореспондуючі один одному суб'єктивні права і юридичні обов'язки¹⁵.

Однак широкий підхід до визначення наслідків юридичних фактів не приймає їх основного призначення як підстави для виникнення кримінально-процесуальних, як і будь-яких процесуальних відносин, оскільки при наявності норми права без юридичного факту правовідносини неможливі.

Незважаючи на те, що в теорії права дослідження юридичних фактів та правовідносин набули певного рівня розкриття і вирішення проблем, пов'язаних з цією правовою категорією¹⁶, у кримінально-процесуальній доктрині таких успіхів не спостерігається.

У теорії кримінального процесу до проблематики юридичних фактів зверталася у зв'язку з дослідженнями питань про кримінально-процесуальні відносини. Ще за радянського періоду окремі погляди на юридичні факти формували В.П. Бож'єв, П.С. Елькінд, М.В. Жогін, Л.Б. Зусь, Л.М. Карнеєва, О.М. Ларін, В.М. Савицький, М.С. Строгович та ін. Сьогодні підхід опосередкованого висвітлення особливостей кримінально-процесуальних юридичних фактів зберігся, і такі українські вчені-юристи як Ю.П. Алєнін, Ю.М. Грошевий, Ю.О. Гурджі, А.Я. Дубинський, Л.С. Жиліна, В.С. Зеленецький, Г.К. Кожевников, Л.М. Лобойко, В.Т. Малярєнко, О.Р. Михайленко, М.М. Михєєнко, В.Т. Нор, С.М. Стахівський, В.М. Трофименко, В.П. Шибіко, М.Є. Шумило та ін. лише відзначали існування таких фактів, але детально їх не аналізували¹⁷.

Наприклад, П.С. Елькінд торкалася питань юридичних фактів при висвітленні проблематики дії кримінально-процесуальних норм та динаміки кримінально-процесуальних відносин¹⁸, А.Я. Дубинський – коли досліджував питання виконання процесуальних рішень¹⁹, В.С. Зеленецький – коли вирішував актуальні питання взаємодії кримінально-правових та процесуальних відносин²⁰, В.М. Трофименко – при з'ясуванні кримінально-процесуальних гарантій особистості²¹. Найбільше наблизився до розкриття проблематики юридичних фактів в кримінальному процесі Л.Б. Зусь, коли досліджував механізм кримінально-процесуального регулювання²². Крім того, увага до юридичних фактів приділялася і при дослідженні окремих питань кримінального судочинства. Так, В.Т. Нор до юридичних фактів звертався у зв'язку з вирішенням цивільстичних проблем, тісно пов'язаних з кримінально-процесуальними відносинами. В 70-х – початку 80-х років наукова діяльність проф. В.Т. Нора була пов'язана з проблемою майнової відповідальності за шкоду, завдану незаконними актами (діями) державної влади. Цій проблемі було присвячено цикл наукових статей (12) та монографія «Имущественная ответственность за неправильные действия должностных лиц»²³. В них

вперше у вітчизняній цивілістичній науці були обґрунтовані необхідність встановлення майнової відповідальності держави за шкоду, завдану незаконними актами (діями) службових осіб у галузі управління, кримінально-процесуальної та іншої владної діяльності, визначені підстави такої відповідальності, запропоновані зміни і доповнення до цивільного законодавства, які згодом були враховані законодавцем. У 80-х роках В.Т. Нором було створено концептуальне вчення про захист майнових прав та законних інтересів потерпілих від злочину з допомогою кримінально-процесуальних засобів, чим була започаткована відома в Україні наукова школа. Вказані дослідження потребували аналізу не лише підстав такого відшкодування (що є предметом науки цивільного права), характеристики дій процесуальних суб'єктів, але й порядку встановлення юридичних фактів, характеристики підстав застосування заходів з забезпечення цивільного позову і т. ін.²⁴ М.М. Михеєнко, Ю.М. Грошевий, С.М. Стахівський опосередковано зверталися до юридичних фактів у зв'язку з дослідженням особливостей доказової діяльності в кримінальному процесі, звертали увагу на складність предмету доказування та різноманіття засобів доказування²⁵.

Автори підручників, навчальних посібників і наукових праць з кримінального процесу нерідко взагалі не розглядають питання, пов'язані з кримінально-процесуальними відносинами, а тим більше – з юридичними фактами, акцентуючи увагу лише на їх фактичному змісті – кримінально-процесуальній діяльності²⁶. З іншого боку, вчені, що досліджують у своїх роботах питання, пов'язані з кримінально-процесуальними відносинами, не дають характеристику юридичним фактам у кримінальному судочинстві²⁷.

Таким чином, складність вирішення поставленої мети обумовлена відсутністю спеціальних досліджень з цієї теми. Роботи, присвячені кримінально-процесуальним відносинам, у належній мірі не створюють необхідне теоретичне підґрунтя дослідження. Так, наприклад, в одному з останніх досліджень системи і структури кримінально-процесуальних відносин (М.А. Погорецький) юридичні факти як окрема проблема взагалі не виділялися та не досліджувалися²⁸. Назаренко Р.І., як і Ю.М. Грошевий²⁹ акцентує увагу на важливості моменту виникнення кримінально-процесуальних правовідносин, у зв'язку з чим аналізує приводи до початку кримінально-процесуальної діяльності³⁰.

Разом з тим рівень досліджуваності проблем, пов'язаних з юридичними фактами, у загальній теорії права досяг такої деталізації, що вивчаються вже питання дефектності юридичних фактів та її впливу на правовідносини (Г.М. Чувакова).

В російській та українській правовій науці дослідження юридичних фактів в процесуальних галузях отримали розвиток в дисертаціях І.В. Кутюхіна, Н.І. Поліщук, О.В. Кучиніна, О.В. Левченко, Н.Ф. Тихонькової, І. Трубецького, С.Я. Фурси, В.В. Яркової.

Єдиним дисертаційним дослідженням на теренах колишнього Союзу РСР, присвяченим проблемам юридичних фактів в кримінальному судочинстві, є кандидатська дисертація І.В. Кутюхіна «Юридичні факти в механізмі кримінально-процесуального регулювання» (захищена в 2004 році), якою продовжено наукові розвідки механізму кримінально-процесуального регулювання, розпочаті в Далекосхідному державному університеті ще Л.Б. Зусем. В своїй дисертації І.В. Кутюхін дослідив фактичну основу механізму кримінально-процесуального регулювання в його статичі та динаміці. Він дійшов висновку, що юридичні факти в

кримінальному процесі: приводять до виникнення та подальшої динаміки найважливішого засобу кримінально-процесуального регулювання – кримінально-процесуального правового відношення; обумовлюють деякі особливості кримінально-процесуальних відносин; включають у дію механізм кримінально-процесуального регулювання; забезпечують фактичну обрнутованість кримінального судочинства; входять до предмету доказування у кримінальній справі³¹.

В цій же праці І.В. Кутюхіним було виокремлено дві групи функцій юридичних фактів в механізмі кримінально-процесуального регулювання: регулятивну статичну та регулятивну динамічну.

Разом з тим, слід погодитися з твердженням І.В. Кутюхіна про те, що кримінально-процесуальні юридичні факти залишаються «білою плямою» в науці кримінального процесу й досі, незважаючи на те, що підставою виникнення кримінально-процесуальних правовідносин, як і будь-яких інших, можуть бути лише юридичні факти. За наявності норми права без юридичного факту правовідносини є неможливими.

У зв'язку з цим звертається увага на роботи теоретиків права, в яких питання теми дослідження знайшли більш ґрунтовне висвітлення (С.С. Алексєєв, В.Б. Ісаков, О.Г. Лук'янова, В.М. Протасов, Р.О. Халфіна, Г.М. Чувакова).

Не можна залишати поза увагою і проблеми законодавчого регулювання юридичних фактів в кримінальному процесі. Враховуючи вимоги законодавства з питань правонаступництва і те, що спроби нормативного регулювання окремих аспектів юридичних фактів в Україні зроблені ще за часів УРСР, слід звернутися до нормативної бази радянського періоду.

До цього часу в Україні є чинним Кримінально-процесуальний кодекс України, прийнятий в 1960 р. Незважаючи на те, що цей нормативно-правовий акт був прийнятий за часів Радянського Союзу, ми не можемо погодитися з думкою, що він є повністю продуктом тоталітарної епохи та не міг забезпечити належного рівня контролю за дотриманням прав людини³². Слід зазначити, що порушення прав людини були обумовлені існуючою на той період ідеологією, а не певними суттєвими недоліками КПК України. Сьогодні, з розвитком правотворчої техніки можна констатувати про існування не системних, а окремих недоліків чинного КПК України. Ці недоліки переважно пов'язуються з невизначеністю саме окремих кримінально-процесуальних моментів існування кримінально-процесуальних відносин, зокрема, пов'язаних з виникненням останніх, трансформацією (у зв'язку з переходом справи із однієї стадії в іншу) та припиненням (невизначеність обумовлена неконкретністю моменту набуття чинності окремими процесуальними рішеннями).

На думку більшості з 150 опитаних слухачів Інституту підготовки професійних суддів при Одеській національній юридичній академії (а це, як правило, практикуючі юристи) одним з чинників незадовільного стану кримінально-процесуальної діяльності є неконкретність або невизначеність окремих кримінально-процесуальних юридичних фактів. Це ж підтвердило і вивчення 250 кримінальних справ, що знаходилися в провадженні правоохоронних і судових органів Закарпатської та Одеської областей. Чинний КПК України згадує про дві групи фактичних обставин, що впливають на рух кримінально-процесуальних відносин: обставини, що визначені ст.ст. 64, 426 ч.1, 433 Кодексу, які входять до предмету доказування, та обставини, з якими пов'язується прийняття проміжних та підсум-

кових (для окремих стадій) процесуальних рішень (наприклад, ст. 148 КПК України). Однак у самому Кодексі не міститься згадування про юридичні факти як правову категорію, не подається їх класифікація і т. ін. Таким чином, огляд законодавства СРСР та Української РСР дає підстави твердити, що законодавець не наводить визначення юридичного факту, а користується, як правило, казуальним способом закріплення.

Підводячи підсумок огляду джерел, в яких досліджується проблематика юридичних фактів, необхідно зазначити, що більшість наукових розробок припадає на 1955–1984 рр. На сьогодні у підручниках з теорії держави та права відтворюються розроблені у минулому питання юридичних фактів. Їх автори, як правило, наводять поняття юридичних фактів та дають їх класифікацію. Слід погодитися з А. Завальним про те, що масив джерел умовно можна поділити на дві групи: нормативно-правові акти; наукові дослідження.

У свою чергу, друга група може бути представлена у вигляді трирівневої джерельної бази: праці з теорії правових відносин – у них розглядається поняття та види юридичних фактів, аналізується їх роль у правовому регулюванні, зв'язок з правовими відносинами. Не випадково питання теорії юридичних фактів викладаються у працях з теорії правових відносин; праці, присвячені юридичним фактам у галузях права, де розглядаються галузеві особливості юридичних фактів, їх складі, способи встановлення та доказування; дослідження міжгалузевої спрямованості – це в основному праці з цивільних, кримінальних, сімейних, трудових, процесуальних строків, угод, адміністративних актів, трудових угод, деліктів тощо³³.

Юридичні факти у кримінально-процесуальній діяльності і правовідносинах набувають неабиякого значення, адже від визначення місця юридичних фактів у процесуальних відносинах, їх класифікації і правової регламентації залежить успішність кримінального судочинства.

Наприклад, від правильного вирішення питання, з якою фактичною обставиною пов'язати закінчення розумного строку провадження у справі (правом на такий строк володіє відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. кожен обвинувачений), залежить визначення правомірності дій суб'єктів, що здійснюють кримінальне судочинства. Таким чином, ігнорування у наукових дослідженнях проблемних питань, пов'язаних з місцем юридичних фактів у кримінально-процесуальних відносинах, може негативно позначитися не лише на кримінально-процесуальній науці, але й на стані кримінального правосуддя у цілому.

Повертаючись до задачі з визначення поняття юридичного факту слід зазначити, що поняттям у логіці називають форму мислення про загальні і суттєві ознаки предметів, у зв'язку з чим кожне поняття може бути охарактеризоване з трьох сторін: зі сторони знака (носія значення, терміну); зі сторони смислового значення (змісту поняття); зі сторони предметного значення (обсягу поняття).

Характеризуючи поняття юридичного факту зі сторони смислового значення, необхідно зупинитися на аналізі його ознак.

У теорії права виділяють такі ознаки юридичного факту: він є фактичною обставиною, фрагментом дійсності (подією, дією, станом), вказівка на які міститься в гіпотезі норми права; він є юридичною обставиною у зв'язку з тим, що викликає настання певних юридичних наслідків, обумовлених правовою нормою³⁴.

Разом з тим, таке коло ознак юридичних фактів є занадто звуженим та не враховує більш конкретні його особливості, які однак носять вже доповнюючий вказані основні характер.

Слід погодитися з позицією В.Б. Ісакова, що до числа ознак юридичних фактів слід включати такі положення: конкретність, індивідуальність, оскільки юридичні факти представляють собою явища дійсності, що існують в певному відрізку простору та часу; об'єктивованість, оскільки юридичні факти знаходять своє певне вираження назовні; інформативність, оскільки юридичні факти несуть в собі відомості про стан суспільних відносин, що входять до предмету правового регулювання; негативний або позитивний характер юридичних фактів, який полягає у їх наявності або відсутності; детермінізм, тому що юридичні факти викликають передбачені законом правові наслідки; правовий характер, обумовлений тим, що юридичні факти формалізовані в гіпотезі правової норми, та з їх настанням закон пов'язує настання певних правових наслідків³⁵.

Викладене дозволяє дати таку дефініцію. Юридичними фактами в кримінальному судочинстві є визначені нормами кримінально-процесуального права [а для процесуальних складів – ще й нормами матеріального (кримінального або цивільного права)] конкретні соціальні обставини, що встановлюються в межах певної кримінально-процесуальної форми, з якими [з існуванням (позитивні) або відсутністю (негативні)] пов'язується виникнення передбачених вказаними нормами правових наслідків, у тому числі: виникнення, зміна, призупинення, припинення або відновлення процесуальних правовідносин³⁶, набуття, зміна, втрата або відновлення процесуальної правосуб'єктності.

До особливих (галузевих) ознак юридичних фактів в кримінальному процесі слід віднести: визначеність нормами кримінально-процесуального права; подвійний характер їхнього змісту, у зв'язку з включенням до нього разом з власне кримінально-процесуальними фактами і фактів матеріально-правового характеру; невід'ємність від встановленої законом кримінально-процесуальної форми; повнота, своєчасність та достовірність встановлення таких фактів; закріплення у встановленій законодавством процедурно-процесуальної формі.

Розуміння процесуальних юридичних фактів ускладнюється тим, що окремі життєві обставини (акти застосування права та акти реалізації права) можуть виступати як юридичні факти та як результати кримінально-процесуальної діяльності, а відповідно – кримінально-процесуальних відносин, що потребує дослідження місця юридичних фактів у механізмі кримінально-процесуального регулювання.

1. Чувакова Г.М. Юридичні факти в сучасних загальнотеоретичних і галузевих дослідженнях // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наукових праць. – Одеса, 2003. – Вип. 18. – С. 78. **2. Новая философская энциклопедия:** В 4 т. / Ин-т философии РАН, Нац. общ.-науч. фонд; Научно-ред. совет: предс. В.С. Степин, заместители предс.: А. Гусейнов, Г.Ю. Семигин, уч. секр. А.П. Огурцов. – Т. 4. – М.: Мысль, 2001. – С. 157. **3. Козлов Ю.** Административные правоотношения. – М.: Юрид. лит., 1976. – С. 19. **4. Кельман М., Мурашин О.** Загальна теорія права (зі схемами, кросвордами, тестами): Підруч. – К., 2002. – 353 с.; Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підруч. для студ. вищ. навч. закладів, – 2-е вид. – Х., 2005. – 656 с.; *Теорія держави і права:* Підруч. / С.П. Лисенков, А.М. Колодій, О.Д. Тихомиров, В.С. Ковальський. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 448 с. **5. Колтаков В., Кузьменко О.** Адміністративне право України: Підруч. – К., 2003. – 544 с. **6. Бобровник С.В., Оніщенко Н.М.** Соціальна та юридична ефективність законо-

давства // Законодавство: проблеми ефективності. – К., 1995. – С. 72. **7.** *Проблемы общей теории права и государства*: Учебник для вузов / Под общ. ред. академика РАН, д.ю.н. проф. В.С. Нерсесянца. – М.: Издательство НОРМА, 2002. – 832 с. **8.** *Нерсесянц В.С.* Общая теория права и государства: Учебник для вузов: Рекомендован Министерством общего и профессионального образования Российской Федерации в качестве учебника для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / Институт государства и права Российской Академии наук. Академический правовой институт. – М.: Норма-Инфра-М, 1999. – 552 с. **9.** *Теория государства и права* / Под. ред. К.А. Мокичева. – М.: Юрид. лит., 1970. – 569 с. **10.** *Синюков В.Н.* О понятии юридического факта в общей теории права // Вопросы теории государства и права: Межвуз. науч. сб. Вып. 7. – Саратов: Изд. Саратов. ун-та, 1986. – С. 107-113. **11.** *Рабінович П.М.* Основы загальної теорії права та держави. – К.: Атіка, 2001. – 84 с. **12.** *Сурилов А.В.* Теория государства и права. – К.: Вища школа, 1989. – 273 с. **13.** *Теория государства и права* / Под ред. В.Н. Хропанюк. – М.: ДТД, 1995. – 318 с. **14.** *Теория государства и права* / Под. ред. Г.Н. Магова. – М.: БЕК, 1996. – 336 с. **15.** *Ткаченко Ю.Г.* Социалистические правоотношения // Лекции по курсу теории государства и прав. Вып. 19. – М., 1961. – С 25-26. **16.** *Теория государства и права*: Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2000. – С. 530–532; *Проблемы общей теории права и государства*: Учебник для вузов / Под общ. ред. академика РАН, д.ю.н. проф. В.С. Нерсесянца. – С. 378–382; *Скакун О.Ф.* Теория государства и права (энциклопедический курс): Учебник. – Харьков: Эспада, 2005. – С. 605–610; *Бобровник С.В., Оніщенко Н.М.* Цит. праця. – С. 66–73. **17.** *Савицкий В.М.* Имущественные последствия реабилитации // Правоведение. – 1982. – № 6. – С. 53-57. **18.** *Элькин П.С.* Сущность советского уголовно-процессуального права / Ленинградский государственный университет имени А.А. Жданова. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1963. – 172 с. **19.** *Дубинский А.Я.* Исполнение процессуальных решений следователя. Правовые и организационные проблемы. – К.: Наукова думка, 1984. — 183 с. **20.** *Зеленецкий В.С.* Специфика уголовно-правовых отношений и их роль в системе советского уголовного процесса // Вопросы взаимосвязи уголовного права и процесса. – Калинин, 1988. – С. 57-64. **21.** *Трофименко В.М.* Кримінально-процесуальні гарантії особистості в стадії судового розгляду: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2000. – 19 с. **22.** *Зусь Л.Б.* Механизм уголовно-процессуального регулирования: Общая характеристика основных элементов: Учебное пособие / Министерство высшего и среднего специального образования РСФСР. Дальневосточный государственный университет. – Владивосток, 1976. – 107 с. **23.** *Нор В.Т.* Имущественная ответственность за неправильные действия должностных лиц. – Львов, Вища школа, 1974. – 216 с. **24.** *Нор В.Т.* Проблемы теории і практики судових доказів / За ред. М.Н. Накловича. – Львів: Вища школа, 1978. – 111 с.; *Нор В.Т.* Защита имущественных прав в уголовном судопроизводстве. – К.: Вища школа, 1989. – 286 с.; *Нор В.Т.* Имущественная ответственность за неправильные действия должностных лиц. **25.** *Михеско М.М.* Проблемы розвитку кримінального процесу в Україні: Вибрані твори. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 240 с.; *Грошевий Ю.М.* Доказування як об'єкт дослідження у кримінальному процесі і криміналістиці // Право України. – 2000. – № 6; *Стахівський С.М.* Кримінально-процесуальні засоби доказування: Автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.09 / НАВС України. – К. 2005. – 30 с. **26.** *Советский уголовный процесс*: Учебник/ Под общ. ред. д-ра юрид. наук М.И. Бажанова, д-ра юрид. наук Ю.М. Грошевого. – Изд. второе, дополн. – К.: Вища школа. – С. 10–12. **27.** *Уголовно-процессуальное право Российской Федерации*: Учебник / Отв. ред. П.А. Лупинская. – М.: Юристъ, 2004. – С. 46–48; *Кримінальний процес України*: Підр. / Коваленко Є.Г., Маляренко В.Т. – К.: Юрінком Інтер, 2004. –С. 25–27. **28.** *Погорецький М.А.* Кримінально-процесуальні відносини: структура і система: Монографія. – Харків: Арсіс, 2002. – 160 с. **29.** *Грошевий Ю.М.* Актуальне дослідження початкового етапу кримінально-процесуальної діяльності // Вісник Академії правових наук України. – 2000. – № 3 (22).

- 30.** Назаренко Р.І. Характеристика кримінально-процесуальних відносин на початковому етапі досудового провадження: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ України. – Харків, 2001. – С. 9–10.
- 31.** Кутюхин И.В. Юридические факты в механизме уголовно-процессуального регулирования. Дис.. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Дальневосточный государственный университет. – Владивосток, 2004. – С. 9.
- 32.** Маляренко В.Т. Про публічність і диспозитивність у кримінальному судочинстві України та їх значення // В зб. Маляренко В.Т. Кримінальний процес України: Стан та перспективи розвитку: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.: Вибрані наукові праці. – К.: Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2004. – С. 49.
- 33.** Завальний А. Юридичні факти: історичні та сучасні аспекти розуміння // Право України. – 2006. – № 1. – С. 116-120.
- 34.** Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): Учебник. – С. 605.
- 35.** Исаков В.Б. Юридические факты в российском праве. Учебное пособие. – М.: Юридический Дом «Юстицинформ», 1998. – С. 3–4.
- 36.** Францифоров Ю.В. Элементы механизма уголовно—процессуального регулирования и его противоречия // Закон и право. – 2004. – № 12. – С. 21.